

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Волошин Володимир Дмитрович

УДК 378.147:799.31:355 (043.3)

**ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ
І ЗБРОЇ МАЙБУТНІМИ ОФІЦЕРАМИ-ПРИКОРДОННИКАМИ
У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Хмельницький – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Державна прикордонна служба України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент **Дем'янюк Юрій Анатолійович**, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кафедра прикордонної безпеки, професор кафедри.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, доцент **Тогочинський Олексій Михайлович**, Академія Державної пенітенціарної служби, ректор академії;

кандидат педагогічних наук, доцент **Калаур Світлана Миколаївна**, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, кафедра педагогіки та менеджменту освіти, докторант кафедри.

Захист відбудеться «19» квітня 2018 р. о 10³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 70.705.03 Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького за адресою: вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького за адресою: вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000.

Автореферат розіслано «16» березня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат педагогічних наук,
доцент

І. М. Кустовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Унаслідок збройної агресії Російської Федерації частина території на сході України та українсько-російської ділянки державного кордону опинились під контролем російсько-терористичних угруповань. З метою відновлення територіальної цілісності та суверенітету нашої держави і зміцнення її обороноздатності відбувається стрімке нарощування військового потенціалу суб'єктів сектору безпеки й оборони. Повною мірою це стосується і Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), на органи та підрозділи якої, крім правоохоронних, покладаються і військові функції щодо захисту державного кордону. Успішна реалізація військових функцій потребує кардинальних змін у системі фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. Позитивні результати таких змін залежать, переважним чином, від обґрунтування оптимальних підходів щодо формування знань, умінь і навичок, необхідних для зазначеної категорії фахівців в умовах ведення бойових дій. Про пріоритетність таких кроків свідчать вимоги чинних нормативно-правових актів, що регламентують оперативно-службову діяльність ДПСУ і регулюють відносини у сфері професійної діяльності офіцера-прикордонника. Так, у Стратегії розвитку Державної прикордонної служби України наголошується на необхідності підвищення рівня індивідуальної фахової підготовки особового складу ДПСУ з урахуванням актуальних загроз прикордонній безпеці, зокрема формування та розвитку у військовослужбовців професійних умінь і навичок щодо застосування спеціальних засобів і зброї під час ведення бойових дій.

На сьогоднішній день проблема формування умінь застосування спеціальних засобів і зброї досліджується науковцями в різних аспектах: підвищення методичної майстерності викладачів вогневої підготовки у вищих навчальних закладах правоохоронних органів України (О. Коваль); формування фізичної готовності до застосування силового впливу на правопорушників під час навчання особистої безпеки офіцерів-прикордонників (О. Мозолєв, А. Чудик); формування безпеки правоохоронних органів та особистої безпеки їхніх співробітників (А. Суббот); правового захисту професійної діяльності правоохоронців (В. Андросюк, В. Білоус, В. Гриценко, Л. Казміренко, П. Мельник, В. Рибачук, О. Романов та ін.); психологічного забезпечення застосування зброї оперативними працівниками (О. Бандурка), а також психологічної підготовки працівників правоохоронних органів для застосування вогнепальної зброї в екстремальних умовах (Е. Чеботарєв); особливостей навчання методам ефективного застосування вогнепальної зброї та культури поводження з нею (В. Гурський, Ю. Зайцев, В. Заболотний). Проте, результати аналізу цих досліджень свідчать про відсутність комплексного підходу до вирішення наукового завдання щодо формування умінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки.

Посилюють актуальність теми також результати аналізу практичного застосування спеціальних засобів і зброї офіцерами-прикордонниками під час служби в органах (підрозділах) охорони державного кордону: за результатами

дослідження лише 42 % опитаних респондентів вказали на відсутність труднощів у застосуванні спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони до порушників законодавства про державний кордон України з метою припинення правопорушення, затримання правопорушника та відвернення небезпеки, що загрожує життю і здоров'ю людей. Крім цього, результати пілотного дослідження виявили суперечності, що виникли у фаховій підготовці майбутніх офіцерів між: необхідністю формування офіцерських кадрів ДПСУ з високим рівнем підготовки і недостатньо розробленими педагогічними засадами формування вмінь і навичок застосування спеціальних засобів і зброї офіцерами-прикордонниками; зростаючими професійними вимогами до офіцерів-прикордонників і недостатністю у них необхідних знань і професійних умінь для організації та проведення занять з вогневої підготовки, стрілецьких тренувань і стрільби зі стрілецької зброї; зростаючими вимогами щодо надійності захисту державного кордону і несвоєчасним оновленням навчальних планів і змісту навчальних дисциплін підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників; змістом фахової підготовки курсантів і завданнями, передбаченими нормативно-правовими актами щодо необхідності високої вогневої підготовки офіцерів.

Таким чином, актуальність теми, недостатня розробленість педагогічного аспекту проблеми та наявність низки суперечностей у фаховій підготовці зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Формування умінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведено відповідно до плану наукової і науково-технічної діяльності Національної академії ДПСУ імені Богдана Хмельницького (далі – НАДПСУ) у межах науково-дослідної роботи «Особливості вогневої підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників» (шифр № 210-22157 І). Роль здобувача у виконанні цієї роботи полягає у визначенні сутності формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки, а також діагностичного інструментарію для з'ясування стану сформованості зазначених умінь на практиці.

Тему дисертації затверджено вченою радою НАДПСУ (протокол № 19 від 25 жовтня 2013 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 10 від 17 грудня 2013 р.).

Мета дослідження – встановити за яких педагогічних умов, реалізованих у фаховій підготовці, формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками буде результативним.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Уточнити сутність умінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками й можливості їх формування засобами вогневої підготовки.

2. Визначити критерії, розробити показники й охарактеризувати рівні сформованості вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками.

3. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки.

4. Експериментально перевірити педагогічні умови формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки.

5. Розробити методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки.

Об'єкт дослідження – фахова підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки буде результативним за умов: забезпечення єдності вогневої, психологічної та правової підготовки на засадах інтегративного підходу; оптимізації методів навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників з використанням інноваційних засобів; формування позитивної мотивації до навчальної діяльності в майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки; застосування комплексу інформаційно-технологічного забезпечення вогневої підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Для досягнення поставленої мети, вирішення завдань і перевірки гіпотези використано адекватні авторському задуму **методи дослідження: теоретичні** – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація даних наукової літератури та навчально-методичної документації для визначення теоретичних основ формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки, а також для визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості зазначених умінь; **емпіричні** – педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи), спостереження, інтерв'ювання, тестування, анкетування, метод експертних оцінок для визначення рівнів сформованості вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками й ефективності обґрунтованих педагогічних умов формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками; **математичної статистики** – критерій Колмогорова-Смірнова для співставлення розподілів курсантів-учасників педагогічного експерименту.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що

уперше обґрунтовано педагогічні умови формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки (забезпечення єдності вогневої, психологічної та правової підготовки на засадах інтегративного підходу; оптимізація методів навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників з використанням інноваційних засобів; формування позитивної мотивації до навчальної діяльності в майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки; застосування комплексу інформаційно-технологічного забезпечення вогневої підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників);

удосконалено зміст критеріїв (когнітивного, психологічного, фізичного, рефлексивного) шляхом використання показників, що дозволяють діагностувати сформованість умінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки;

подальшого розвитку набули сутність умінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками, а також форми і методи їх формування у процесі фахової підготовки; теоретичні та методичні аспекти фахової підготовки майбутніх офіцерів ДПСУ.

Практичне значення одержаних результатів полягає в їх достатній готовності до впровадження в систему фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. Розроблено науково-методичні матеріали щодо формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками; розроблено методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки.

Отримані результати дослідження можуть бути використані науково-педагогічним складом для вдосконалення фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників; майбутніми офіцерами-прикордонниками при вивченні навчальної дисципліни «Основи вогневої підготовки, особистої безпеки та застосування зброї»; в системі фахової підготовки майбутніх офіцерів Збройних сил України, а також правоохоронних органів й інших військових формувань.

Результати наукового дослідження впроваджено в освітній процес Національної академії Національної гвардії України (акт реалізації від 26.12.2016 р.), Військової академії (акт реалізації від 18.04.2017 р.), Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (акт реалізації від 21.09.2017 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження доповідались та обговорювались на науково-практичних конференціях: *міжнародних* – «Психолого-педагогічні умови розвитку освітнього простору держави» (Львів, 2013 р.), «Становлення особистості професіонала: перспективи і розвиток» (Одеса, 2015 р.); *всукраїнських* – «Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України» (Хмельницький, 2013, 2016 рр.), «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України»

(Хмельницький, 2017 р.); *міжвузівській* – «Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України» (Одеса, 2014 р.).

Публікації. Основні результати дослідження за темою дисертації опубліковано у 14 наукових публікаціях, із них 1 методичні рекомендації, 6 наукових статей – у фахових виданнях України у галузі педагогіки, 1 стаття – у зарубіжному періодичному виданні, 6 публікацій – у матеріалах наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 216 найменувань, і 9 додатків. Обсяг основного тексту складає 152 сторінки і містить 3 рисунки на 3 сторінках і 16 таблиць на 13 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **першому розділі** – «Теоретичні основи формування умінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками» – здійснено теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї; уточнено сутність поняття «уміння застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками»; проаналізовано можливості формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками засобами вогневої підготовки як складової фахової підготовки.

На сучасному етапі особливе місце в оперативно-службовій діяльності органів ДПСУ посідає право на застосування зброї та спеціальних засобів, оскільки забезпечує реалізацію функції щодо припинення суспільно небезпечних дій, пов'язаних із посяганням на територіальну цілісність держави, інтереси суспільства, права та свободи громадян. У зв'язку з цим висуваються вимоги щодо якості фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, зокрема з питань застосування спеціальних засобів і зброї. Це зумовило посилений інтерес науковців до проблематики формування відповідних умінь і напрямів її вирішення (А. Жаров, І. Ковальська, В. Лефтеров, В. Малічевський, О. Матеюк).

Результати аналізу наукової літератури дозволили визначити уміння як складне психічне новоутворення, яке характеризує здатність людини виконувати будь-яку діяльність або окремі дії на основі набутих раніше знань і навичок у відповідності з цілями й умовами, в яких доводиться діяти (Ю. Бабанський, Є. Бойко, В. Козаков, І. Лернер, Є. Мілерян, В. Онищук, К. Платонов, М. Фіцула).

З урахуванням результатів аналізу наукових досліджень щодо психологічних особливостей діяльності правоохоронців в екстремальних ситуаціях із застосуванням спеціальних засобів і зброї встановлено, що під умінням застосування спеціальних засобів і зброї розуміється такий рівень володіння дією, що вирізняється максимальною участю свідомості в контролі

дії (дія не виконується автоматизовано), високою швидкістю, стабільністю завершення, міцністю запам'ятовування на м'язовому рівні.

Установлено, що формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками розглядається як процес формування здатності до здійснення дії на рівні свідомого контролю в умовах реалізації цілей вогневої підготовки.

Результати емпіричного аналізу освітнього процесу вищих військових навчальних закладів дозволили визначити зміст вогневої підготовки та виокремити її основні особливості. Вогневою підготовкою слід уважати такий вид підготовки майбутніх фахівців, який полягає у вивченні матеріальної частини зброї, заходів безпеки при поводженні з нею, прийомів і правил стрільби; тренуванні на тренажерах; відпрацюванні нормативів з вогневої підготовки; вивченні правових засад застосування зброї. Вогнева підготовка як складова частина фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників має на меті: розвиток навичок блискавичної підготовки до стрільби; формування вміння влучно потрапляти у ціль; формування впевненості в собі, врівноваженості, витримки, вміння стримувати емоційну напруженість, страх перед навколишніми; формування зовнішнього спокою без ознак напруження, хвилювання чи нетерпіння; розвиток вольових якостей: цілеспрямованості, рішучості; розвиток швидкості/адекватності реакції на поведінку навколишніх й окремих правопорушників; формування вміння приймати правильні рішення в напружених ситуаціях, правомірно застосовувати вогнепальну зброю і спеціальні засоби. Важливою характеристикою вогневої підготовки є необхідність підтримання відповідного її рівня впродовж усього періоду професійної діяльності офіцера-прикордонника, що забезпечує професійне зростання та відповідний рівень його професійної майстерності.

Результати теоретичного аналізу наукової літератури щодо уточнення сутності вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками, а також можливостей їх формування у процесі вогневої підготовки дали змогу перейти до визначення методики проведення експериментального дослідження та діагностики стану сформованості досліджуваних умінь.

У **другому розділі** – «Характеристика сформованості умінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками» – подано методику проведення експериментального дослідження, визначено критерії, показники та рівні сформованості вмінь застосування спеціальних засобів і зброї, а також подано результати діагностики стану сформованості вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками.

Методикою експериментального дослідження було передбачено його проведення за трьома етапами.

Перший етап – теоретико-аналітичний (вересень 2014 – липень 2016 рр.) – включав вивчення філософської, соціологічної, економічної, юридичної, психологічної, педагогічної літератури. Виявлено типові недоліки роботи вищого військового навчального закладу щодо формування вмінь застосування

спеціальних засобів і зброї. Узагальнено і проаналізовано досвід освітньої діяльності вищих військових навчальних закладів України. На цьому етапі було сформульовано гіпотезу дослідження, розроблено теоретичну модель формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками, визначено й уточнено основні критерії та показники рівня сформованості зазначених умінь у майбутніх офіцерів-прикордонників. Здійснено заходи щодо вивчення й інструктування досліджуваних й осіб, які залучаються до дослідно-експериментальної роботи.

Другий етап – діагностико-пошуковий (серпень 2016 – березень 2017 рр.) – безпосередньо пов'язано з організацією та проведенням дослідно-експериментальної роботи щодо перевірки гіпотези дослідження. Упродовж цього етапу було досліджено динаміку формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками внаслідок упровадження комплексу педагогічних умов.

Третій етап – формульовано-узагальнювальний (квітень – серпень 2017 р.) – було пов'язано з підведенням підсумків дослідно-експериментальної роботи. Цей етап передбачав вирішення таких завдань: узагальнення й аналіз отриманих результатів шляхом співставлення початкового і кінцевого стану, що характеризує рівні сформованості вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками; формулювання методичних рекомендацій науково-педагогічному складу щодо формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки; підготовка та видання публікацій із досліджуваної проблеми, оформлення рукопису дисертації.

З урахуванням висновків власного дослідження щодо уточнення сутності вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками, а також за результатами аналізу наукових праць (В. Беспалько, А. Дахін, В. Кальней, С. Подмазін, С. Шишов та ін.) визначено відповідні критерії та показники їх сформованості: *когнітивний* (системність, інтегрованість, практична орієнтованість знань, здатність до їх накопичення та виділення в залежності від вирішення поставлених завдань); *психологічний* (мотивація професійного навчання, емоційні реакції на дії зі зброєю, психологічна стійкість, рівень вольових якостей); *фізичний* (рівень силової витривалості і працездатності, рівень координації рухів, уміння розслабляти або закріплювати окремі групи м'язів, вестибулярна стійкість, уміння довільно управляти диханням); *рефлексивний* (уміння аналізувати й адекватно оцінювати здатність до застосування спеціальних засобів і зброї (самооцінка, самоконтроль), уміння координувати і регулювати дії всіх осіб, задіяних у використанні спеціальних засобів і зброї, й обирати адекватні засоби впливу щодо подальшого стимулювання необхідних дій (взаємооцінювання, взаємоконтроль), уміння організувати подальшу самоосвіту, самовдосконалення, саморозвиток щодо застосування спеціальних засобів і зброї, здатність контролювати власну діяльність).

Відповідно до визначених критеріїв, а також за результатами аналізу наукових досліджень із проблеми діагностики фахової підготовки персоналу

визначено три рівні сформованості вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками: низький, середній і високий.

Низький рівень засвідчує слабкі і поверхові знання загальної теорії вогневої підготовки, поверхове уявлення про вимоги нормативних актів щодо застосування спеціальних засобів і зброї; засвоєння знань про спеціальні засоби і зброю на репродуктивному рівні або на рівні життєвих уявлень; відсутність інтересу до майбутньої професійної діяльності, слабке бажання її здійснювати. Внутрішні мотиви щодо майбутньої професійної діяльності не діагностуються. Курсант психологічно не готовий до професійної діяльності. Рівень розвиненості фізичних якостей та індивідуально-психологічних особливостей особистості не відповідає вимогам майбутньої професійної діяльності. Спостерігається неусвідомленість цінностей фахової підготовки, приховане або явне небажання розвивати професійну культуру.

Середній рівень – передбачає наявність знань реконструктивного характеру щодо загальної теорії вогневої підготовки, вимог нормативних актів із питань застосування спеціальних засобів і зброї. Інтерес до майбутньої професійної діяльності є ситуативним, а бажання її здійснювати виявляється, але не завжди. Внутрішні мотиви щодо професійної діяльності діагностуються, але існують ускладнення в інтерпретації та прогностиці. Майбутній офіцер не завжди впевнено діє у ситуаціях застосування спеціальних засобів і зброї. Прагнення до самостійного вирішення певних завдань часто характеризується ускладненнями. Рівень розвиненості фізичних якостей та індивідуально-психологічних особливостей особистості не завжди відповідає вимогам майбутньої професійної діяльності. Надання переваги діям за аналогією, з копіюванням звичного алгоритму виконання завдань. Спостерігається виявлення ініціативності у фаховій підготовці, але ситуативно, у стандартних умовах. Цінності фахової підготовки діагностуються, але бажання формувати вміння застосування спеціальних засобів і зброї недостатньо сформовано.

Високий рівень – передбачає наявність сформованих міцних і глибоких знань щодо загальної теорії вогневої підготовки, вимог нормативних актів із питань застосування спеціальних засобів і зброї. Інтерес до майбутньої професійної діяльності є стійким, а бажання її здійснювати виявляється свідомо і завжди. Внутрішні мотиви щодо фахової підготовки яскраво виражені. Майбутній офіцер впевнено діє у нових ситуаціях застосування спеціальних засобів і зброї, при цьому виявляє прагнення до самостійного розв'язання відповідних завдань. Інтерес до підвищення рівня вогневої підготовки є стійким. Майбутній офіцер-прикордонник часто надає перевагу діям за новим сценарієм без копіювання звичного алгоритму виконання завдань. Спостерігається виявлення ініціативності у фаховій діяльності як у стандартних, так і в нових умовах.

Визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості вмінь застосування спеціальних засобів і зброї дало змогу під час констатувального етапу експерименту провести діагностику вихідного рівня їх сформованості в курсантів НАДПСУ. Аналіз отриманих результатів показав, що високий рівень сформованості вмінь застосування спеціальних засобів і зброї мають від 23 %

до 25 % курсантів, середній – від 32 % до 38 %, а низький – від 39 % до 43 % курсантів НАДПСУ.

Отже, результати діагностики дозволили визначити в загальному низький рівень сформованості вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками, що обумовило необхідність виявлення й обґрунтування педагогічних умов формування досліджуваних умінь.

У **третьому розділі** – «Дослідно-експериментальна робота щодо формування умінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки» – визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками; висвітлено особливості організації і зміст педагогічного експерименту, аналіз його результатів, а також методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки.

Формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки розглядаємо як складний педагогічний процес, на ефективність якого впливають різноманітні педагогічні умови. Результати аналізу наукової літератури, вивчення сучасного стану сформованості досліджуваних умінь, урахування особливостей фахової підготовки курсантів НАДПСУ, а також власний емпіричний матеріал дозволили визначити такі педагогічні умови формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками: забезпечення єдності вогневої, психологічної та правової підготовки на засадах інтегративного підходу; оптимізація методів навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників з використанням інноваційних засобів; формування позитивної мотивації до навчальної діяльності в майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки; застосування комплексу інформаційно-технологічного забезпечення вогневої підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Однією з досліджуваних педагогічних умов є *забезпечення єдності вогневої, психологічної та правової підготовки на засадах інтегративного підходу*, у межах якої нами було з'ясовано особливості кожного виду підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. Зокрема, встановлено, що вогнева підготовка передбачає вивчення матеріальної частини табельної зброї, заходів безпеки при поводженні з нею, основ стрільби, вдосконалення навичок стрільби, правильного застосування табельної зброї в реальних умовах оперативно-службової діяльності. Правова підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників розглядається як сукупність правових знань, правових переконань і правової поведінки, пов'язаних із застосуванням спеціальних засобів і зброї. Психологічна підготовка передбачає формування, підтримку і розвиток професійно важливих психологічних і морально-вольових якостей майбутніх офіцерів-прикордонників, необхідних для вмілого застосування спеціальних засобів і зброї, а саме: психологічна готовність до професійної

діяльності в екстремальних ситуаціях, психологічна стійкість й активність у ході бойових дій або виконання навчально-бойових завдань.

З метою реалізації зазначеної педагогічної умови інтеграція видів підготовки відбувалася в контексті завдань, які покладаються на вогневу підготовку. У процесі вогневої підготовки керівники навчальних занять використовували єдиний комплекс практичних методів моделювання психологічних чинників бою, зокрема методи психологічних вправ і тренувань, аварійних ситуацій і стресових дій. Психологічні вправи і тренування є системою багаторазових повторень спеціальних дій, що постійно ускладнюються, з метою формування в курсантів необхідних особистісних якостей і підвищення психологічної надійності колективу. Вони включали: вправи і тренування на спеціальних тренажерах, імітаторах, навчальних постах; комп'ютерні ігри; вправи з подолання спеціальних смуг перешкод, інженерних загороджень, завалів тощо; спеціальні спортивні ігри і змагання; психологічні вправи для розвитку пізнавальних, емоційних і вольових якостей; соціально-психологічні тренування, рольові ігри, практикуми щодо згуртування бойових груп, формування їх психологічної сумісності і злагодженості.

Забезпечення психологічної підготовки на заняттях з вогневої підготовки відбувалось завдяки створенню обстановки, що характеризується напруженістю, наявністю елементів ризику і раптовості, необхідністю прийняття нешаблонних рішень в умовах обмеженого часу і високої відповідальності за результати оперативно-службової діяльності.

Ефективного й якісного вирішення завдань психологічної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників нами досягнуто завдяки застосуванню різноманітних прийомів і способів впливу на їх психіку у процесі вогневої підготовки і повсякденної діяльності. З погляду групового й індивідуального сприйняття, осмислення і закріплення в логічній пам'яті військовослужбовця важливе значення мали вербальні методи – переконання, навіювання і психологічна консультація. Їх головне призначення полягає в тому, щоб спричинити бажані зміни у психіці воїна і психології колективу і на цій основі сформувані стійкі звички поведінки. Водночас проводились контрольні заняття у формі спортивних змагань.

Визначальний вплив на формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї має педагогічна умова щодо оптимізації методів навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників з використанням інноваційних засобів. У запропонованому дослідженні специфіка спроектованих (у педагогіці проектуванням є процес підбору оптимальних методів) методів навчальної діяльності у фаховій підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників полягає в урахуванні: основних положень особистісно-орієнтованого, інформаційного і компетентнісного підходів; мети використання методів навчання (ознайомлення з новим навчальним матеріалом, контроль засвоєних знань, закріплення знань і вмінь тощо); особливостей викладання дисципліни «Організація вогневої підготовки».

Оптимізація методів навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників з використанням інноваційних засобів для формування вмінь

застосування спеціальних засобів і зброї за умови врахування особливостей інноваційних підходів є можливою, якщо забезпечити здійснення управління освітнім процесом на високому науковому рівні; конкретизацію й оновлення змісту навчання; планування освітнього процесу на кожному його етапі; формулювання дидактичних завдань відповідно до форми організації навчання; сприятливі санітарно-гігієнічні умови.

Підібрані нами методи враховували специфіку навчального матеріалу (навчальний матеріал з вогневої підготовки); характер дій тих, кого навчають (рівень підготовленості до пошукової та дослідницької діяльності, ставлення до навчального процесу), їхні вікові особливості; часові обмеження у застосуванні того чи іншого поєднання методів (проблемні, пошукові та дедуктивні методи потребують більше навчального часу).

Основними інноваційними засобами формування вмій у процесі навчання курсантів стрільби й використання спеціальних засобів є: тренування без патрона, постріл по екрану, використання навчального патрона, навчальні стрілецькі прилади, застосування оптико-електронних тренажерів.

Отже, з метою оптимізації методів навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників з використанням інноваційних засобів щодо формування вмій застосування спеціальних засобів і зброї необхідно здійснювати такі операції: визначення завдань теми відповідно до програми та методичних рекомендацій (навчальні завдання, формулювання знань, умій і навичок прийомів активізації пізнавальної діяльності тощо); ознайомлення зі змістом навчального матеріалу та виділення ключових наукових ідей, дефініцій, законів, закономірностей, умій і навичок; обґрунтування логіки викладу теми відповідно до закономірностей процесу засвоєння нових знань, принципів систематичності, логічності, зв'язку теорії та практики, науковості; конкретизація видів, кількості та послідовності навчальних занять; визначення тематики навчальних занять, формулювання завдань; обрання раціонального змісту навчання відповідного рівня та виокремлення у ньому основного; визначення відповідного навчального темпу на заняттях; визначення основних завдань щодо самостійної роботи суб'єктів навчального процесу.

Важливою педагогічною умовою є формування позитивної мотивації до навчальної діяльності в майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки. Пріоритетне значення для розвитку мотивації курсантів до навчальної діяльності мало використання різних способів педагогічної підтримки та позитивної мотивації, стимулювання інтелектуальних почуттів курсантів. Зокрема, при проведенні експериментального дослідження застосовувалась система мотиваційних стимулів, яка включала: заходи щодо заохочення творчої спрямованості, надання курсантам вільного часу на освітню діяльність; додаткове заохочення оцінками за підсумками модуля або навчального семестру; надання курсантам можливості дострокового складання екзаменаційної сесії.

За результатами дослідження і з урахуванням досвіду роботи ми дійшли висновку, що комплексне використання вищезазначених засобів може суттєво

змінити ставлення курсантів до навчальної діяльності, а отже сформувати вміння застосування спеціальних засобів і зброї.

Позитивна мотивація курсантів щодо освіти сприяє не тільки їх становленню як майбутніх фахівців, формуванню загальних і професійних знань, але й прискоренню темпів формування професійно важливих умінь.

Відповідно до ще однієї педагогічної умови – *застосування комплексу інформаційно-технологічного забезпечення вогневої підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників* нами спроектовано комплекс методичних матеріалів. Інформаційно-технологічне забезпечення процесу формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї включає навчально-методичні комплекси, які забезпечують більш ефективну реалізацію вогневої підготовки майбутніх фахівців. Метою інформаційно-технологічного забезпечення є створення умов щодо постійного вдосконалення навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників, приведення її у відповідність до сучасних досягнень науки та практики, стимулювання інноваційної діяльності педагогів.

У запропонованому дослідженні під змістом інформаційно-технологічного забезпечення нами розуміється сукупність документів, що описують технології навчання, методи вибору і застосування способів й інструментів навчання з метою формування певного виду вмінь. У зв'язку з особливостями формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками визначено такі принципи створення (проектування) інформаційно-технологічного забезпечення процесу формування зазначених умінь: особистого формулювання цілей самоосвіти; вибору курсантом індивідуальної освітньої траєкторії в умовах самоосвітньої діяльності; забезпечення ситуативного підходу в навчанні, забезпечення рефлексії самоосвіти. Сформульовані принципи визначили змістовно-методологічні основи проектування інформаційно-технологічного забезпечення формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками. Зміст інформаційно-технологічного забезпечення відтворено у вигляді комплексу навчальних завдань різного рівня складності. Навчальні завдання забезпечують предметну навчальну інформацію, рівень їх складності визначається з урахуванням особливостей предметного змісту й досвіду самостійної реалізації навчальної діяльності.

Формувальний етап експерименту проведено у серпні 2016 р. – березні 2017 р. на базі НАДПСУ, було охоплено всі факультети, з яких було відібрано 178 курсантів – 92 особи експериментальної групи (далі – ЕГ) і 86 осіб контрольної групи (далі – КГ). Дослідно-експериментальна робота передбачала послідовне здійснення педагогічних заходів, спрямованих на формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками.

Після завершення програми формувального етапу експерименту було здійснено діагностику сформованості вмінь застосування спеціальних засобів і зброї курсантами ЕГ і КГ шляхом встановлення кількісних й якісних значень за відповідними критеріями та їх показниками. Результати аналізу отриманих

даних засвідчили, що кількісні й якісні зміни, котрі відбулися в курсантів експериментальної групи, показали позитивну динаміку (таблиця 1).

Таблиця 1 – Порівняльний аналіз рівнів сформованості вмінь застосування спеціальних засобів і зброї контрольної й експериментальної груп до і після завершення експерименту

Когнітивний критерій						
Група	Початковий етап			Кінцевий етап		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
КГ	26 (30,23 %)	35 (40,70 %)	25 (20,07 %)	23 (26,75 %)	40 (46,51 %)	23 (26,74 %)
ЕГ	22 (23,91 %)	36 (39,13 %)	34 (36,96 %)	42 (45,65 %)	35 (38,04 %)	15 (16,31 %)
Психологічний критерій						
Група	Початковий етап			Кінцевий етап		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
КГ	24 (27,91 %)	37 (43,02 %)	25 (29,07 %)	23 (26,74 %)	42 (48,84 %)	21 (24,42 %)
ЕГ	23 (25,00%)	40 (43,48 %)	29 (31,52 %)	42 (45,65 %)	35 (38,04 %)	15 (16,31 %)
Фізичний критерій						
Група	Початковий етап			Кінцевий етап		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
КГ	26 (30,23 %)	38 (44,19 %)	22 (25,58 %)	27 (31,40 %)	38 (44,19 %)	21 (24,41 %)
ЕГ	29 (31,52 %)	33 (35,87 %)	30 (32,61 %)	43 (46,74 %)	39 (42,39 %)	10 (10,87 %)
Рефлексивний критерій						
Група	Початковий етап			Кінцевий етап		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
КГ	26 (30,23 %)	38 (44,19 %)	22 (25,58 %)	27 (31,40 %)	37 (43,02 %)	22 (25,58 %)
ЕГ	29 (31,52 %)	35 (38,04 %)	28 (30,44 %)	39 (42,39 %)	39 (42,39 %)	14 (15,22 %)

Статистична обробка результатів експериментальної роботи підтвердила гіпотезу дослідження, відповідно до якої формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї у процесі фахової підготовки буде більш результативним, якщо впровадити обґрунтовані педагогічні умови.

За результатами дослідно-експериментальної роботи розроблено методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки, у яких відображено основні напрями діяльності науково-педагогічного складу НАДПСУ.

ВИСНОВКИ

У дослідженні подано теоретико-методичне обґрунтування і результати експериментальної перевірки педагогічних умов формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки.

1. На сучасному етапі особливе місце в оперативно-службовій діяльності органів Державної прикордонної служби України посідає право на застосування зброї та спеціальних засобів, оскільки це забезпечує реалізацію функції щодо припинення суспільно небезпечних дій, пов'язаних із посяганням на територіальну цілісність держави, інтереси суспільства, права та свободи

громадян. У зв'язку з цим висувуються особливі вимоги щодо якості фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, зокрема з питань застосування спеціальних засобів і зброї.

Уміння застосування спеціальних засобів і зброї – це такий ступінь володіння дією, що вирізняється максимальною участю свідомості в контролі дії (дія не виконується автоматизовано), високою швидкістю, стабільністю завершення, міцністю запам'ятовування на м'язовому рівні

Формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками – це процес формування здатності до здійснення дії на рівні свідомого контролю в умовах реалізації цілей вогневої підготовки. Вогнева підготовка як складова частина фахової підготовки полягає у вивченні майбутніми офіцерами-прикордонниками матеріальної частини зброї, заходів безпеки при поводженні з нею, прийомів і правил стрільби; у тренуванні на тренажерах; відпрацюванні нормативів з вогневої підготовки; вивченні правових засад застосування зброї. Вогнева підготовка має бути спрямованою на вирішення таких завдань: розвиток навичок блискавичної підготовки до стрільби; формування вміння влучно потрапляти у ціль; формування впевненості в собі, врівноваженості, витримки, вміння стримувати емоційну напруженість, страх перед навколишніми; формування зовнішнього спокою без ознак напруження, хвилювання чи нетерпіння; розвиток вольових якостей (цілеспрямованість, рішучість); розвиток швидкості/адекватності реакції на поведінку навколишніх й окремих правопорушників; формування вміння приймати правильні рішення в напружених ситуаціях і правомірно застосовувати вогнепальну зброю і спеціальні засоби.

Важливою характеристикою вогневої підготовки є необхідність підтримання відповідного її рівня упродовж усієї професійної діяльності офіцера-прикордонника, адже це забезпечуватиме його професійне зростання і відповідний рівень професійної майстерності.

2. Критеріями сформованості вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками є: когнітивний, психологічний, фізичний і рефлексивний. Основними показниками *когнітивного критерію* є системність, інтегрованість, практична орієнтованість знань, здатність до їх накопичення та виділення в залежності від вирішення поставлених завдань; *психологічного* – мотивація професійного навчання, емоційні реакції на дії зі зброєю, психологічна стійкість, рівень вольових якостей; *фізичного* – рівень силової витривалості і працездатності, рівень координації рухів, уміння розслабляти або закріплювати окремі групи м'язів, вестибулярна стійкість, уміння довільно управляти диханням; *рефлексивного* – уміння аналізувати й адекватно оцінювати здатність до застосування спеціальних засобів і зброї (самооцінка, самоконтроль), уміння координувати і регулювати дії всіх осіб, задіяних у використанні спеціальних засобів і зброї, й обирати адекватні засоби впливу щодо подальшого стимулювання необхідних дій (взаємооцінювання, взаємоконтроль), уміння організовувати подальшу самоосвіту, самовдосконалення, саморозвиток щодо застосування спеціальних засобів і зброї, здатність контролювати власну діяльність.

Сформованість умінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками може виявлятися на *низькому, середньому і високому* рівнях.

3. Формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки буде результативним у разі впровадження таких педагогічних умов: забезпечення єдності вогневої, психологічної та правової підготовки на засадах інтегративного підходу; оптимізації методів навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників з використанням інноваційних засобів; формування позитивної мотивації до навчальної діяльності в майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки; застосування комплексу інформаційно-технологічного забезпечення вогневої підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

4. Обґрунтовані педагогічні умови формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї у майбутніх офіцерів-прикордонників є дієвими, що підтверджено результатами формувального експерименту. Результати аналізу отриманих даних засвідчили, що кількісні й якісні зміни, які відбулися у курсантів експериментальної групи, показали позитивну динаміку. Якщо на початку формувального етапу експерименту в експериментальній групі помітною була висока частка курсантів з низьким рівнем сформованості вмінь застосування спеціальних засобів і зброї (32,61 %), то наприкінці експерименту вона зменшилась до 15,22 % (у контрольній групі відповідно – з 27,91 % до 25,58 %). Помітно зросла в експериментальних групах кількість курсантів із високим рівнем – до 45,65 % (у контрольній групі – 29,07 %). На підставі правила прийняття рішення для критерію Колмогорова-Смірнова можна стверджувати, що відмінності у розподілах курсантів контрольної та експериментальної груп за рівнями сформованості вмінь застосування спеціальних засобів і зброї за усіма критеріями є статистично значущим на рівні значущості $p \leq 0,05$.

Статистична обробка результатів експериментальної роботи підтвердила гіпотезу дослідження, відповідно до якої формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки буде більш результативним, якщо впровадити обґрунтовані педагогічні умови.

5. Основними методичними рекомендаціями науково-педагогічному складу щодо формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки є такі: створення для курсантів реальних умов професійної діяльності (імітаційне моделювання); застосування практики прийняття рішень за активної протидії супротивника; введення у процесі занять неочікуваних умов, неочікуваної протидії супротивника, раптового нападу; формулювання завдань, які потребують самостійного і творчого розв'язання; введення у тематичний план навчальних дисциплін кафедри вогневої підготовки теми про екстремальні ситуації у фаховій діяльності; включення обґрунтованих педагогічних умов формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми

офіцерами-прикордонниками до процесу вдосконалення вогневої підготовки викладачів кафедри.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами Державної прикордонної служби України у процесі фахової підготовки. Перспективними напрямками подальших розвідок є: вдосконалення методики формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї; дослідження чинників освітнього середовища, що впливають на формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї у вищому військовому навчальному закладі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчальні та навчально-методичні посібники

1. Волошин В. Д. Особливості формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки: методичні рекомендації. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2017. 88 с.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати

2. Волошин В. Д. Педагогічні умови формування вмінь застосовувати спецзасоби та зброю майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки* / голов. ред. Райко В. В. Хмельницький, 2014. № 4 (73). С. 87–95.

3. Волошин В. Д. Формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї як предмет педагогічних досліджень. *Збірник статей Республіканського Вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет»*. Серія: *Педагогіка і психологія* / голов. ред. Глузман А. В. Ялта, 2014. Вип. 46. Ч. 7. С. 31–38.

4. Волошин В. Д. Система моніторингу рівня сформованості вмінь застосовувати спеціальні засоби та зброю майбутніми офіцерами-прикордонниками. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Педагогіка та психологія* / наук. ред. Руснак І. С. Чернівці, 2015. Вип. 735. С. 38–42.

5. Волошин В. Д. Педагогічні умови формування вмінь застосовувати спецзасоби та зброю майбутніми офіцерами-прикордонниками та експериментальна перевірка їх результативності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»* / голов. ред. Козубовська І. В. Ужгород, 2015. Вип. 36. С. 30–32.

6. Волошин В. Д. Особливості методики формування вмінь застосовувати спецзасоби та зброю майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2015. С. 235–239.

7. Voloshin V. D. Peculiarities of the ability formation to use military-style operational gear and weapons for the future border guard officers, and the relevant

guidelines. *Nauka I studia. Filizofia, filologiczne nauki, pedagogiczne nauki / redactor naczelna* Koretskiy M. H. Przemysl, 2015. № 9 (140). С. 57–61.

8. Волошин В. Д. Методичні рекомендації щодо формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка*. 2017. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_4_5.

Опубліковані праці апробаційного характеру

9. Волошин В. Д. Актуальні проблеми формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України* : матеріали IV всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 15 лист. 2013 р.). Хмельницький, 2013. С. 319–321.

10. Волошин В. Д. Психолого-педагогічні особливості формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки. *Психолого-педагогічні умови розвитку освітнього простору держави* : тези доп. та повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конф. (м. Львів, 22 листопада 2013 р.). Львів, 2013. С. 104–106.

11. Волошин В. Д. Педагогічні умови формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї у майбутніх офіцерів-прикордонників. *Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 берез. 2014 р.). Харків, 2014. С. 123–125.

12. Волошин В. Д. Формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї як предмет педагогічних досліджень. *Становлення особистості професіонала: перспективи і розвиток* : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 27–28 лютого 2015 р.). Одеса, 2015. С. 35–37.

13. Волошин В. Д. Оптимізація методів навчальної діяльності щодо формування вмінь майбутніх офіцерів-прикордонників застосовувати спецзасоби та зброю. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України* : матеріали IX всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 8 грудня 2016 р.). Хмельницький, 2016. С. 263.

14. Волошин В. Д. Методичні рекомендації щодо формування вмінь застосування спецзасобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України* : матеріали тези X всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 2 листопада 2017 р.). Хмельницький, 2017. С. 281.

АНОТАЦІЇ

Волошин В. Д. Формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми офіцерами-прикордонниками у процесі фахової підготовки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національна

академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню проблеми вдосконалення фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. Визначено й обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують результативність формування вмінь застосування спеціальних засобів і зброї майбутніми фахівцями прикордонного відомства (забезпечення єдності вогневої, психологічної та правової підготовки на засадах інтегративного підходу; оптимізація методів навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників з використанням інноваційних засобів; формування позитивної мотивації до навчальної діяльності в майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки; застосування комплексу інформаційно-технологічного забезпечення вогневої підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників). Конкретизовано критерії (когнітивний, психологічний, фізичний і рефлексивний), визначено їх показники та охарактеризовано рівні сформованості вмінь застосування спеціальних засобів і зброї.

Ключові слова: фахова підготовка, вогнева підготовка, майбутні офіцери-прикордонники, спеціальні засоби і зброя, педагогічні умови.

Волошин В. Д. Формирование умений применения специальных средств и оружия будущими офицерами-пограничниками в процессе профессиональной подготовки. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого, Хмельницкий, 2018.

Диссертация посвящена исследованию проблемы совершенствования профессиональной подготовки будущих офицеров-пограничников. Определены и обоснованы педагогические условия, обеспечивающие результативность формирования умений применять специальные средства и оружие будущими специалистами пограничного ведомства (обеспечение единства огневой, психологической и правовой подготовки на основе интегративного подхода; оптимизация методов учебной деятельности будущих офицеров-пограничников с использованием инновационных средств, формирование положительной мотивации к учебной деятельности у будущих офицеров-пограничников в процессе профессиональной подготовки, применение комплекса информационно-технологического обеспечения огневой подготовки будущих офицеров-пограничников). Конкретизированы критерии (когнитивный, психологический, физический и рефлексивный), определены их показатели и охарактеризованы уровни сформированности умений применения специальных средств и оружия.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, огневая подготовка, будущие офицеры-пограничники, специальные средства и оружие, педагогические условия.

Voloshin V. D. Formation of the skills of using special means and weapons by future border guards officers in the process of professional training. – Qualifying scientific work on the manuscript.

The thesis on gaining scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in Speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – The National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Khmelnytskyi, 2018.

Thesis deals with the problem of improving the training of future border guard officers.

The problem of formation of abilities of the future experts has been the subject of attention of philosophers, culture experts, teachers and psychologists. The theoretical analysis of scientific literature revealed that modern research problems of formation of skills based on the methodology of systemic, cultural and axiological approaches. Today, scientists have adequately developed problems in relation to knowledge and skills in specific occupations, such as law enforcement, educational, as well as the state and the customs service. Scientists are unanimous that the formation of skills of the modern professional in any sphere is largely determined by the nature of its professional activities and social functions of the system.

Formation of abilities to apply special means and weapons is a complex professional and personal education, which is formed in the course of vocational training in high school; developing professional activity and professional development depends on the theoretical, practical and psychological preparedness, provides a high level of assimilation of specific knowledge, professional important and personal qualities of future specialist border agency, the development of general, professional, and corporate culture, motivation, and emotional and volitional spheres of the individual soldier, border guards, as well as its capacity for future professional activities. These skills are formed in the process of control and management of fire training of future border guard officers.

Fire training of future border guard officers is the system of knowledge and skills required while carrying out professional activities.

The characteristic feature of the fire training is the need to maintain its appropriate level for entire term of service, ensure the professional growth and an appropriate level of professional skills.

The use of a systematic approach to the analysis of philosophical, sociological, pedagogical and psychological theories and concepts, as well as taking into account the characteristics and content of the professional activity of the future border guard officers enabled to determine the ability to apply special means and weapons as an important component of their training.

On the basis of theoretical analysis and practical experience in fire training, it was revealed and enabled to define basic criteria for formation of skills to apply special means and weapons and content criteria of their performance:

the criterion of physical fitness, including the level of strength endurance, vestibular stability, the ability to relax and stretch certain muscle groups, the ability to freely control the breath;

psychological criteria include: the motivation of the vocational training, the emotional reaction to the actions of weapons and special means, to the assessment of the sustainability of the level of volitional qualities (perseverance, dedication, hard work, etc.);

cognitive criterion involves mastering the relevant knowledge on the use of special equipment and weapons by the future border guard officers; r

eflective criterion is that cadets should realize their activities, evaluate and self-assess the use of special means and weapons.

Given the nature of the professional activity of the future border guard officers and the data in scientific literature, three levels of formation of skills to apply special means and arms have been highlighted: high, medium, and low.

In order to form skills to apply special means and weapons such pedagogical conditions are important: to ensure the unity of fire, psychological and legal training; optimization of the opportunities of innovative teaching technologies; providing positive motivation training of future border guard officers as a personal-professional activity of application of a complex information technology support for fire training of future border guard officers.

The effectiveness of the proposed pedagogical conditions for formation of abilities to apply special means and weapons by the future border guard officers has been confirmed by the forming experiment. The results of the data analysis showed that the quantitative and qualitative changes that have occurred in the experimental group of cadets according to the selected criteria and indicators showed a positive trend. If at the beginning of the forming stage of the experiment, the experimental group had a high proportion of cadets with low level of skill formation as to using special tools and weapons (32,61 %), and in the end of the experiment, it was reduced to 15,22 % (the control group, respectively with 27,91 % to 25,58 %). In the experimental groups, the number of cadets with high level of skills as to using special means and weapons significantly increased up to 45,65 % (in the control group – 29,07 %). The mathematical processing of the results of experimental work confirmed the hypothesis of the research, according to which the formation of skills of application of special means and weapons during the training will be more effective if certain pedagogical conditions are implemented.

The formation of abilities to use non-lethal weapons and fire arms by future border guard officers in the training will be more effective if the scientific and pedagogical staff adhere to guidelines developed on the basis of the research.

Key words: professional training, fire training, future border guard officers, special means and weapons, pedagogical conditions.